

Nad prvním číslem Sociologických issledovanij

Od července tohoto roku začal vycházet sociologický časopis *Sociologičeskije issledovanija*, jehož vydavatelem je Ústav sociologických výzkumů Akademie věd SSSR. Jde o pravidelné čtvrtletní periodikum, které se nesporně stane stěžejním časopiseckým fórem marxisticko-leninské sociologie.

Úvod prvního čísla tvoří redakční stať analyzující stav a rozvoj sociologických výzkumů v Sovětském svazu a formulující základní úkoly časopisu. Rozvoj sociologických výzkumů se stal v posledním desetiletí zřetelným momentem vývoje sovětských společenských věd. Ve své většině pak tyto výzkumy představují odpovědi na závažné potřeby společenského rozvoje. Základním úkolem zůstává dále intenzivně prohlubovat vnitřní spjatost sociologických výzkumů s životem a praxí komunistické výstavby, což předpokládá jednoznačnou a zcela jasnou metodologickou fundamentaci sociologického zkoumání. Takovým základem je teorie marxismu-leninismu vzatá v její vývojové komplexnosti. Sociologický výzkum je totiž organicky svázán s filozofií marxismu-leninismu, zejména s historickým materialismem jako základním souhrnem principů, zákonitostí a gnoseologických hledisek společenského vývoje, jak je formuluje obecná marxisticko-leninská sociologická teorie s vědeckým komunismem a politickou ekonomikou jako shrnujícím a zobecňujícím učením o zákonech vzniku a vývojového utváření nové komunistické společensko-ekonomické formace, představujících východiska a prostředky výkladového zobecňování odvětvových sociologických disciplín. Konečně pak v poslední řadě je nutné nepodceňovat souvislost sociologického výzkumu s těmi vědními disciplínami, které mají bezprostřední vztah k metodologické instrumentalizaci konkrétních forem zkoumání. V tomto směru je zcela jednoznačně uznáváno, že matematizace vědy je charakteristickým rysem pokroku vědeckého poznání. To však neznamená, že by bylo jakkoli možné souhlasit s těmi nesprávnými přístupy a tendencemi, které se snaží zcela neadekvátním užíváním prostředků formálních věd zakrýt poznávací a ideovou nezralost sociologických prací.

Splnění těchto zásadních nároků na marxisticko-leninský sociologický výzkum nelze odkazovat výlučně do budoucnosti. Nejpádňejším důkazem tu mohou být sama díla klasiků. Vždyť *Kapitál*, 18. *brumaire* *Ludvíka Bonaparta*, *Občanská válka ve Francii* Karla Marxe, *Postavení dělnické třídy v Anglii*, *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*,

Selská válka v Německu Bedřicha Engelse či *Vývoj kapitalismu v Rusku*, *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, *Stát a revoluce* Vladimíra Iljiče Lenina představují v tomto smyslu trvalý metodologický odkaz skutečně vědeckého sociologického zkoumání v jeho celistvé a k podstatě jdoucí podobě. Marxisticko-leninská sociologie má tedy v pravém slova smyslu solidní základ a zcela konkrétní cestu svého rozvoje.

Po XX. sjezdu KSSS byly provedeny významné sociologické výzkumy sociální struktury sovětské společnosti, kulturně technické úrovně dělnické třídy, časových rozpočtů, sociálních problémů práce, vzdělání, rodiny a řada dalších.

Otázky organizace sociologických výzkumů byly projednány na XXIII. sjezdu KSSS. Zvláštní význam měla zpráva ÚV KSSS ze 14. srpna 1967 *O opatřeních k dalšímu rozvoji společenských věd a zvýšení jejich úlohy v komunistické výstavbě*, kde se mimo jiné říká: „Do poslední doby nebyly v dostatečné míře rozvinuty konkrétní sociální výzkumy a jejich vědecké založení zůstává empirické. Mnohé práce neobsahují nové závěry, zobecnění, doporučení mající seriózní teoretický a politický význam.“ Reálný vývoj ukázal, že se sovětské sociologové v převážné většině postavili velmi zodpovědně k realizaci závěrů této zprávy. Přesto však i v posledních letech se vedle pozitivních výsledků a úspěchů sociologických výzkumů objevily některé závažné nedostatky, jejichž ideová východiska a metodologické prostředky byly velmi ostře kritizovány stranickou a vědeckou veřejností. Šlo zejména o práci J. A. Levady *Lekce sociologie*, o knihu *Modelování sociálních procesů* a řadu dalších publikací.

Objektivistický vztah k buržoazní sociologické produkci byl ve zcela evidentním rozporu s leninskými principy kritiky nemarxistické společenské vědy.

Stejně nesprávné a škodlivé tendence vznikají tehdy, když sociologové utíkají od nových problémů, když vzniká recidiva dogmatismu. I takové jevy vznikly zejména v situaci, kdy se sociologie stala módou a byl zřetelný nedostatek vysoce kvalifikovaných kádrů, zajišťujících seriózní a společensky prospěšnou vědeckou činnost.

Tato situace byla kriticky analyzována a hodnocena na zasedání filozofů, sociologů, psychologů a odborníků v oblasti teorie státu a práva v oddělení školství a vědy ÚV KSSS v květnu 1973. Právě na tomto zasedání však zdůraznil vedoucí oddělení S. P. Trapeznikov, že kritika chyb některých sociologů vůbec neznamená zpochybnění místa a úlohy marxistické sociologie v sovětské společnosti. Chyby

je nutné napravit a sociologii dále rozvíjet — jak ve směru teoretickém, tak ve směru konkrétních výzkumů — sjednotit a koordinovat k tomuto úkolu veškeré síly. Již z tohoto krátkého komentáře úvodníku prvního čísla *Sociologických issledovanij* je zřejmé, jak je analýza dosavadního vývoje sovětské sociologie v mnohém poučná i pro naši společenskou vědu, její řízení a směry dalších perspektiv.

Nově založený časopis jako centrální fórum sovětské sociologie se bude především podílet na realizaci stranických usnesení k dalšímu vývoji sociologického výzkumu, chce se orientovat nejen na vědeckou veřejnost, ale významně sloužit i řídícím pracovníkům ve společenské praxi, provádět principiální kritiku děl buržoazních sociologů, namířených proti realitě socialistického společenského uspořádání a jeho vědecké ideologii marxismu-leninismu, koordinovat úsilí sociologů ostatních socialistických zemí.

Náročným úkolem časopisu odpovídá i skladba prvního čísla. Již samo uspořádání rubrik dokazuje, že redakce doceňuje složité konsekvence sociologického výzkumu a sociologické teorie a jejich vztah k praxi. V části *Teoretické problémy sociologie* jsou zařazeny stati řady významných sovětských vědců, které jsou věnovány aktuálnímu problému rozvoje vyspělé socialistické společnosti.

Příspěvek M. N. Rutkeviče *Rozvoj nových forem sociální integrace v socialistické společnosti* je všestranně velice podnětný. Autor především upozorňuje na důležitý metodologický postulat sociologického zkoumání integračních procesů. Nejde jen o získání a zobecnování konkrétních údajů, ale také o stanovení teoretických předpokladů, vycházejících z obecné sociologické teorie, která chápe společnost jako historicky podmíněný systém, a z filozofie, chápající společnost jako přírodní historický proces.

V socialistické společnosti se integrační procesy projevují v růstu sociální homogenity. Sociálně třídní rozdíly se postupně stírají, to znamená, že třídy a sociální skupiny se postupně sblíží především z hlediska svého ekonomického postavení, ale i z hlediska způsobu života. To současně přináší upevňování vztahů v rámci sociálního systému, růste úloha sociálního řízení.

Základním faktorem procesu sblížování sociálních skupin je vědeckotechnický rozvoj, růst výrobních sil společnosti. M. N. Rutkevič upozorňuje na tři základní momenty tohoto procesu:

1. Sblížování tříd a skupin pracujících z hlediska vztahu k výrobním prostředkům. Projevuje se především v tom, že dochází k posilování kolchozů a k jejich spojení se státními podniky, ke vzniku kolchozně sovkhozů a jiných smíšených podniků, k růstu technické vybavenosti zemědělství apod. To všechno má vliv na růst produktivity práce, důchodů a na sblížování družstevních rolníků s dělnickou třídou. V budoucnosti budou

všichni pracující města i vesnice mít stejný vztah k výrobním prostředkům.

2. Druhým momentem je sblížování z hlediska charakteru práce. Vědeckotechnická revoluce nutně působí na intelektualizaci práce ve výrobní oblasti. Přináší změny v charakteru práce; nová technika vyžaduje od pracujících větší znalosti obecné i speciální. V důsledku toho vznikají v rámci dělnické třídy stále nové profesionální skupiny, jejichž práce implikuje vysoký podíl duševní namahy. Dochází k tomu, že náročná duševní práce se spojuje s vysoce kvalifikovanou prací fyzickou. Rutkevič dodává, že to neznamená setření rozdílů mezi dělníky a technickou inteligencí; vzniká zde však hraniční skupina, která je v sovětské literatuře nazývána vrstva „dělníků-inteligence“.

3. Dochází ke sblížování sociálních skupin a jejich vrstev ve sféře rozdělování. Konkrétně se to projevuje ve způsobu odměňování v kolchozech, v růstu důchodu zemědělců. Rozdíly mezi sociálními skupinami z hlediska úrovně příjmů jsou v současné době méně výrazné než rozdíly uvnitř těchto skupin.

Integrační procesy, které probíhají v rámci sociální struktury socialistické společnosti, mají objektivní charakter, probíhají ve svých základních rysech plánovitě a cílevědomě.

Také další stati obsažené v prvním čísle *Sociologických issledovanij* jsou zajímavé. Příkladná je práce N. V. Pilipenka věnovaná studiu zvláštností průběhu vědeckotechnické revoluce v rozdílných sociálně ekonomických systémech. Vychází z rozboru řady konkrétních údajů a na této bázi provádí srovnání rozvoje kapitalistických a socialistických států, vyznívajících ve prospěch socialismu. Současně si všímá, jaký vliv má vědeckotechnická revoluce na změny třídní struktury společnosti: I v nejvyspělejších kapitalistických zemích zůstává početná část dělnické třídy v nehorším sociálním postavení. Vědeckotechnická revoluce může přinést výrazný společenský progres pouze za socialismu.

Stať V. G. Afanasjeva *Studium a vzdělávání v podmínkách vědeckotechnické revoluce* se zabývá vzděláním jako jednou z nejdůležitějších sociálních institucí. Vzdělání obyvatelstva v SSSR roste velmi rychle. Na konci roku 1972 mělo v Sovětském svazu 72 % obyvatelstva vyšší a střední (úplné a neúplné) vzdělání, což představuje ve srovnání s rokem 1939 téměř trojnásobek. Tento rozvoj vzdělání odpovídá cílům výchovy nového, všestranně rozvinutého člověka. Vzdělání v současné etapě budování socialismu implikuje důkladné zvládnutí základů příslušné vědy, poznání jejich nejdůležitějších úspěchů a jejich využití v praxi. V. G. Afanasjev uvádí, že vzdělání má v Sovětském svazu vysoký prestiž, počet těch, kteří chtějí dosáhnout vyšší vzdělanostní úrovně významně převyšuje reálné potřeby a možnosti. Upozorňuje, že v současné etapě zůstane základním subjektem výroby kvalifikovaný dělník. Je proto nezbytné zvýšit prestiž dělnických profesí.

Autor doporučuje organizovat takové formy vzdělávání, které umožní, aby si všechny profesionální skupiny rychle osvojily nové poznatky vědy a techniky. V té souvislosti je také nutné zlepšit systém vědeckotechnických informací. Velké úkoly a složitost realizace vědeckotechnické revoluce současně vytyčují úkoly komplexních sociálních prognóz, a tedy i prognóz v oblasti vzdělávání.

Stat' V. G. Vasiljeva *Socialistický průmyslový podnik — jeho struktura a funkce* si všímá úlohy průmyslového podniku v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí. Tato problematika stále více přitahuje zájem sovětských vědců. Velká pozornost je věnována socialistickému průmyslovému podniku jako sociálnímu systému. Jsou shromažďovány poznatky o fungování podniku, který nejen produkuje výrobky, ale je současně místem produkce socialistických výrobních vztahů, výchovy nového člověka, komunistické společnosti.

Rubriku teoretických statí uzavírá článek V. N. Kudrjavceva *Sociologické problémy výzkumu protispolečenských činností*. Konstatuje se zde především, že protispolečenské jevy odporují uspořádání socialistické společnosti; nemají nic společného s její podstatou. I v řešení otázek protispolečenských činností musí sehrát významnou úlohu sociologická analýza.

Další část časopisu obsahuje příspěvky, které byly vypracovány v souvislosti s VIII. světovým kongresem sociologů. Jsou zde statí N. A. Ajtova *Zkoumání struktury dělnické třídy průmyslového centra*, M. T. Jovčuka a L. N. Kogana *O některých problémech duchovní kultury sovětské dělnické třídy*, V. A. Jadova a A. A. Kyselja *Uspokojení z práce — analýza empirických poznatků a pokus o jejich teoretickou interpretaci*, V. D. Patruševa *Sociálně ekonomické problémy volného času zemědělců*, Z. A. Jankovové *Struktura městské rodiny v socialistické společnosti*.

Všechny tyto práce vycházejí z empirických výzkumů. Poskytují zajímavé poznatky o oblastech života sovětské společnosti. Většina z nich představuje nejen významný informační zdroj, ale také příkladné metodologické řešení problematiky na bázi marxistické vědy.

Velmi zajímavou část časopisu tvoří rubrika *Sociologická věda a praxe*. V této rubrice, která mimočodem v našem časopise v takto explicitní podobě vlastně chybí, jsou zařazeny statí, které se zabývají v současné době kardinálním problémem marxistické sociologie, totiž problémem, jakým způsobem jsou sociologie a sociologický výzkum využívány v praxi státních, stranických, hospodářských a dalších institucí.

Stat' B. S. Archipova *Sociologický výzkum v práci oblastního výboru strany* osvětluje zkušenosti s využíváním sociologického výzkumu jako informačního zdroje o společenských procesech. Autor upozorňuje, že výrazným rysem života země je prosazování komplexního přístupu k řešení hlavních ekono-

mických a sociálních úkolů. V článku jsou rozebrány příklady z několika sociologických výzkumů, které byly provedeny pro potřeby stranických orgánů. Cenné jsou i informace o způsobu organizování těchto výzkumů.

Další stat' této rubriky — *Sociologická služba v průmyslovém podniku* — jejímiž autory jsou A. K. Nazimovová a G. N. Čerkasov, se zabývá problematikou, která byla u nás rovněž již diskutována. Úkoly sociologie v průmyslovém podniku jsou značné. Vztahují se jednak k problematice života sociálního systému podniku, jednak k problémům, které svým rozsahem přesahují jeho rámec. Mezi první skupinu problémů patří například analýza tendencí změn v sociálně profesionální struktuře podniku, zkoumání problematiky adaptačních procesů, otázek aktivity pracujících, rozvoje socialistického soutěžení apod.

Efektivní práce sociologů v průmyslovém podniku ovšem předpokládá vyřešení řady problémů, které souvisejí s jejich adekvátní profesionální přípravou a začleněním do organizace podniku.

Poslední práce rubriky je věnována neméně zajímavé otázce. Autoři B. N. Čaplin a N. N. Bokarev v ní analyzují *způsoby zvyšování efektivity ideologické práce mezi vědeckou inteligencí*.

V časopise je vyhrazen také prostor pro příspěvky zahraničních autorů. V prvním čísle je uveřejněna stat' polských sociologů M. Anašeho a W. Wesolowského *Změny ve struktuře polské společnosti*.

Kritikou současných buržoazních sociologů se zabývá V. I. Starovërov.

Poměrně rozsáhlá je rubrika *Metody a techniky sociologických výzkumů*, v níž si zvláštní pozornosti zaslouží práce G. V. Osipova a V. G. Andrejenka *Empirické ověřování hypotéz v sociologických výzkumech*.

Přehled obsahu prvního čísla *Sociologických issledovanij* zřetelně ukazuje, jakým směrem se chce tento významný pomocník sociologického bádání v Sovětském svazu ubírat. Založení tohoto periodika rozšiřuje bázi k výměně zkušeností mezi marxistickými sociology socialistických zemí. Jestliže zhodnotíme dosavadní práci sovětských sociologů, tak jak ji odráží nový časopis, můžeme konstatovat, že je charakterizována výrazným posunem marxistického bádání směrem k poznání konkrétních procesů výstavby socialismu.

Pravidelné publikování výsledků sociologické práce sovětských sociologů nepochybně významně ovlivní celou marxistickou sociologickou frontu ve všech socialistických zemích. Přejeme sovětským sociologům v jejich započaté práci mnoho úspěchů.

František Charvát — František Zich

VIII. světový sociologický kongres v Torontu (19.—24. srpna 1974)

Mezinárodní a světové vědecké kongresy jsou jednou z významných forem poznávací, infor-